

GELOVEN IN IDEOLOGIE

Nederlandse christen-democraten en de vorming van de Europese Volkspartij

S. Van Hecke

Naar aanleiding van hun zilveren jubileum gaven de Nederlandse christen-democraten zichzelf een cadeau: *25 jaar CDA. Tussen macht en inhoud*.¹ Dit fraai uitgegeven interviewboek wandelt door de geschiedenis van het CDA, op zoek naar de manier hoe de partij machtstreven en trouw aan haar beginselen heeft trachten te verzoenen – zo suggereert althans de ondertitel. Dat niet alleen macht nodig is om beginselen te kunnen realiseren maar ook strategie om die macht te veroveren, wordt stilletjes verzwegen, evenals het feit dat het CDA reeds dertig jaar participeert in een Europees proces van transnationale partijvorming.

Dit laatste hoeft echter niet te verbazen. Partijgeschiedenissen en -analyses leggen steevast de klemtoon op het nationale niveau, hoewel partijen ook opereren op het lokale en transnationale vlak. Dit geldt des te meer voor christen-democratische partijen, die veel belang hechten aan hun lokale verankering én hun Europese oriëntatie. Beide dimensies komen in de reeds genoemde publicatie slechts zijdelings aan bod, met name in het kader van de stichting van het CDA. Enerzijds vormden in enkele gemeenten de Antirevolutionaire Partij (ARP), de Christelijk-Historische Unie (CHU) en de Katholieke Volkspartij (KVP) reeds lang voor 1980 de facto één partij. En anderzijds vonden deze partijen elkaar ook reeds op Europees vlak.

Dit artikel gaat dieper in op het Europese niveau waarop het CDA opereert. Centraal staat de Europese Volkspartij (EVP) – waarvan het CDA één van de stichtende leden is – en haar fractie ('delegatie') in het Europees Parlement. Aan de hand van de driedeling tussen macht, strategie en ideologie worden de belangrijkste aspecten uit hun onderlinge verhouding belicht, alsook enkele verschuivingen die zich in de loop der jaren hebben voltrokken. Omdat deze analyse niet losstaat van eerder en ander onderzoek, wordt eerst kort ingegaan op de literatuur over (de relatie tussen) het CDA en de EVP.²

1. Gescheiden werelden?

Christen-democratische partijen zijn nooit bijzonder populair geweest bij historici en politicologen. Als er over de socialisten en sociaal-democraten bibliotheken zijn volgeschreven, dan beperkt de christen-democratische literatuur zich tot enkele boekenplanken, zo luidt de stelling die intussen gemeengoed is geworden. Ook over communisten, groenen en extreem-rechtse partijen zijn al heel wat studies verschenen. Dat dit voor christen-democratische partijen niet geldt, is opmerkelijk aangezien ze in verschillende West-Europese landen dikwijls een dominante positie bezetten in het partijenlandschap en gedurende lange periodes macht uitoefenen op nationaal vlak. Als christen-democratische partijen al het voorwerp uitmaken van wetenschappelijk onderzoek, dan betreft het dikwijls partijgeschiedenissen (*single case studies*) die het belang van instellingen, met name politieke partijen, voor de politieke geschiedenis onderstrepen. Daarnaast duiken christen-democratische partijen geregeld op in vergelijkende studies (*comparative politics*), die zich richten op gelijkenissen en verschillen met andere nationale partijen binnen hetzelfde partijsysteem of met christen-democratische partijen in andere landen. Bovendien is er weinig uitwisseling van onderzoeksresultaten tussen beide benaderingen, hoewel dit euvel niet exclusief is voor de studie van christen-democratische partijen.³

Nederland levert hier een geval apart. Enerzijds bestaat er een relatief uitgebreide literatuur over (het ontstaan en de beginjaren van) het CDA. Vooral de electorale successen van de jaren tachtig noopten na de decennialange neergang van de confessionele partijen tot een verklaring, temeer daar in wetenschappelijke kringen de stichting van de partij met de nodige scepsis was onthaald. Anderzijds hebben historici en politicologen elkaar gevonden in enkele gemeenschappelijke studies, of hebben zij zich beroepen op inzichten uit de politicologie respectievelijk de politieke geschiedenis om het 'fenomeen' CDA te doorgronden.⁴ Het hoeft andermaal weinig verbazing te wekken dat het ook deze onderzoekers vooral te doen was om het wel en wee van het CDA op nationaal vlak. Studies met een lokale of een transnationale inslag zijn daarom eerder schaars. De spreekwoordelijke uitzonderingen zijn een artikel van de politicoloog H.-M.Th.D. ten Napel en de uitgebreide studie van de historicus A. van Kessel, waarin de auteur zich in het kader van de EVP verdiept in de relatie tussen het CDA en de *Christlich Demokratische Union* (CDU).⁵

Politicologische studies over transnationale partijen die de rol van nationale partijen niet veronachtzamen, zijn evenmin rijkelijk voorradig. De literatuur (en het onderzoek in het algemeen) betreffende politieke partijen en de Europese Unie (EU) is lange tijd kwantitatief beperkt geble-

ven. Enerzijds was er het onderzoek naar de fracties in het Europees Parlement en de transnationale partijfederaties; anderzijds werden de Europese beleidsoriëntaties van individuele partijen onderzocht. Wat ontbrak, was de link tussen beide. Weinig van de literatuur over Europese integratie handelde immers over politieke partijen en weinig van de studies over politieke partijen ging over (Europese) integratie. Recent is daar echter drastisch verandering in gekomen: partijonderzoekers zijn zich meer en meer gaan toeleggen op de invloed van de EU op bijvoorbeeld partijsystemen, terwijl EU-specialisten de rol van politieke partijen hebben ontdekt. Daaruit is gaandeweg een nieuwe onderzoeksagenda ontstaan: de europeanisering van politieke partijen.⁶ Onderzoek naar de verhouding tussen nationale en transnationale partijen vormt daar een integraal onderdeel van.

2. Driewerf strijd

De specifieke aard van de relatie tussen het CDA en de EVP komt exemplarisch tot uiting in drie conflicten waarin de Nederlandse christen-democraten strijd hebben geleverd binnen hun transnationale partijorganisatie: de oprichting van de EVP midden jaren zeventig, de uitbreiding van de EVP-fractie met de Britse *Conservatives* begin jaren negentig, en de toetreding van *Forza Italia* in de tweede helft van hetzelfde decennium. Uiteraard waren in deze crises ook andere lidpartijen betrokken en hebben er ook andere incidenten – weliswaar van een beperktere omvang – plaatsgevonden. Vooraleer de relatie tussen CDA en EVP systematisch te belichten in termen van macht, strategie en ideologie, worden deze drie conflicten besproken.

2.1 De oprichting van de EVP

Het eerste strijdpunt dient zich meteen aan bij het ontstaan van de EVP. In alle politieke families hangt de oprichting van transnationale partijen samen met de voorbereiding van de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement, die aanvankelijk gepland zijn voor 1978. Hoewel er reeds transnationale fracties bestaan in het Parlement, dat nog is samengesteld uit nationale afgevaardigden, vinden verschillende partijleiders het noodzakelijk dat er naast de fractie ook een partijorganisatie wordt opgebouwd. Dit voornemen reflecteert de algemene verwachting dat de rechtstreekse verkiezing van het Europees Parlement een belangrijke impuls zal geven aan de totstandkoming van een Europees partijstelsel (dat dra de overhand zou krijgen op de verschillende nationale partijsystemen). Zo steken ook enkele leidinggevende christen-democraten de koppen bij elkaar. Dit gebeurt in het kader van de

Europese Unie van Christen-Democraten (EUCD), meer bepaald het zogeheten 'Politiek Comité van Christen-Democratische Partijen uit Lidstaten van de EG'. Van deze organisatie zijn de ARP, de CHU en de KVP lid.⁷ Hun afgevaardigden maken deel uit van de 'Christen-Democratische Fractie' van het Europees Parlement.

Een heikel punt is dat deze fractie bij gebrek aan christen-democratische zusterpartijen geen vertegenwoordigers heeft uit het Verenigd Koninkrijk en Denemarken, landen die beide in 1973 tot de toenmalige Europese Gemeenschap (EG) zijn toegetreden. In tegenstelling tot de socialistische fractie zijn de christen-democraten dus niet meer in alle lidstaten vertegenwoordigd en door de komst van een grote groep *Labour*-parlementsleden verliezen ze bovendien hun status van grootste fractie. Dit is vooral de Duitsers een doorn in het oog. De CDU heeft een goede verstandhouding met de Britse Conservatieven en op nationaal vlak levert ze, net zoals de conservatieve broeders, felle oppositie tegen de sociaal-democraten. Voor de Duitse christen-democraten is het ondenkbaar dat een Europese partijorganisatie haar relaties met de Britten doorkruist, laat staan dat ze geen vertegenwoordiging heeft in één van de grote landen van de EG. Per slot van rekening bestaat de CDU zelf uit christen-democraten, conservatieven en liberalen. Dit is echter buiten de christen-democraten uit de Benelux en Italië gerekend. Omdat die op nationaal vlak dikwijls coalitieregeringen vormen met de sociaal-democraten (en dit voor vele van hun vertegenwoordigers de geprivilegieerde partner is), zien ze geen heil in het opzetten van een Europees anti-socialistisch bondgenootschap. Over het programma van de nieuwe partij – dat klassiek christen-democratisch is, aangevuld met het ideaal van een Europese federatie – bestaat desalniettemin grote eensgezindheid. De opstellers van het program kunnen zich beroepen op christen-democratische manifesten die eerder door de betrokkenen zijn goedgekeurd en voor de Duitsers lijkt dit geen breekpunt te zijn.⁸ De discussie spitst zich hoofdzakelijk toe op de naam en het lidmaatschap. Beide moeten worden vastgelegd in de statuten van de nieuwe partij.

De kwestie van de naamgeving is geen bijkomstige aangelegenheid, aangezien de naam aan de buitenwereld te kennen geeft welk profiel de partij zich aanmeet. De voorstanders van de opname van de Britse en Deense conservatieven proberen de term 'christen-democratisch' te vermijden; de tegenstanders zien in de verwijzing naar die aanduiding de garantie voor het behoud van het christen-democratisch karakter van hun Europese samenwerking.⁹ Om uit de impasse te raken, doet een speciaal daartoe opgerichte werkgroep allerlei compromisvoorstellen, gaande van 'Democratisch Centrum' over 'Europese Christen-Democratisch Volkspartij' tot 'Europese Sociale Partij voor de Vooruitgang'.¹⁰ Uiteindelijk wordt de naamskwestie op de valreep beslecht in

de schoot van het Comité zelf. Er wordt gekozen voor de term ‘volkspartij’ omdat die – zo luidt de redenering – én tegemoet komt aan de Duitse eis van openheid naar niet-christen-democratische partijen, én de term ‘christelijk’ vermijdt, die klerikale en paapse associaties zou oproepen in het Verenigd Koninkrijk en Scandinavië, én refereert aan christen-democratische tradities in verschillende landen. Immers, ‘klassieke’ christen-democratische partijen uit de Benelux, met name de Belgische Christelijke Volkspartij (CVP), de Nederlandse KVP en de Luxemburgse *Chrëschtlech-Sozial Vollekspartei* (CSV) noemen zichzelf ‘volkspartij’, terwijl in Frankrijk en Italië de voorlopers van het *Centre des Démocrates Sociaux* (CDS) en de *Democrazia Cristiana* zich vroeger als ‘volkspartij’ aanduiden.¹¹ Deel van het compromis is dat tegelijk de referentie naar ‘christen-democratie’ behouden blijft in de ondertitel: ‘Federatie van Christen-Democratische Partijen van de EG’. Dit laatste zou echter niet meer dan een Pyrrusoverwinning blijken.¹²

Ook over het lidmaatschap is er heel wat te doen: wordt het EVP-lidmaatschap voorbehouden aan partijen uit lidstaten van de EG of kunnen ook partijen uit niet-EG-landen – die dikwijls van niet-christen-democratische signatuur zijn – zich formeel verbinden met de nieuwe Europese partij? Het pleit wordt beslecht in het voordeel van diegenen die voorstander zijn van een beperking van het lidmaatschap. Door die beperking trachten zij ook via deze weg het ‘christen-democratisch’ karakter van de EVP te vrijwaren. Het Intern Reglement voorziet echter wel in een ‘geassocieerd lidmaatschap’ en een ‘waarnemersstatuut’, maar dit wordt aan geen enkele partij toegekend. Ook een formeel samenwerkingsverband (‘brug’) tussen de EUCD en de EVP komt er niet. De tegenstanders van ‘open lidmaatschap’ houden immers voet bij stuk. De EVP bestaat bij haar oprichting in 1976 dus alleen uit christen-democratische partijen uit lidstaten van de EG. De opname van een relatief kleine partij zoals de *Nea Demokratia* na de toetreding van Griekenland in 1981 tot de EG verandert door feitelijk niets aan. Integendeel, de partij heeft weliswaar geen christen-democratische wortels, maar sluit dankzij haar nauwe banden met de Grieks-Orthodoxe Kerk naadloos aan bij de idee van religieus geïnspireerd politiek engagement. Dit betekent niet dat de christen-democratische fundamenteën van de EVP geen versterking kunnen gebruiken, getuige enkele initiatieven die begin jaren tachtig worden genomen onder het voorzitterschap van de Belgische ex-premier L. Tindemans.

De oprichting van de EVP lijkt aanvankelijk op een overwinning van de Nederlandse visie over hoe een christen-democratisch samenwerkingsverband er op Europees vlak zou moeten uitzien. De samenwerking tussen de ARP, het CHU en de KVP die voor deze strijd nodig was, is

relatief succesvol gebleken. Deze goede afloop blijft niet zonder interne gevolgen. Naar aanleiding van de oprichting van de EVP werken de drie groepen intensief samen en wordt hun gemeenschappelijke actie – in de fractie in het Europees Parlement vormen ze reeds één groep – versterkt. Dat die generatie (top)politici elkaar heeft gevonden dankzij Europa, en dat in die zin de Europese fractie- en partijvorming heeft bijgedragen tot het ontstaan van het CDA, is intussen tot het collectieve geheugen van de Nederlandse christen-democraten gaan behoren.¹³ Hoewel er meerdere parallellen te trekken vallen, is de oprichting van de EVP in tegenstelling tot die van het CDA een louter elitaire aangelegenheid: alleen EVP-fractieleden en in Europa geïnteresseerde politici uit de lidpartijen zijn bij dit proces betrokken.

2.2 De toetreding van de Britse Conservatieven

Eind jaren tachtig verandert de context waarin de EVP opereert compleet.¹⁴ De heropleving van het Europese integratieproces – waardoor de rol van het Europees Parlement en dus ook het soortelijk gewicht van haar fracties zal toenemen – en het vooruitzicht van de toetreding van nieuwe lidstaten – dikwijls zonder christen-democratische zusterpartijen – confronteert de partij opnieuw met de vragen uit haar oprichtingsperiode: zal ze een aparte politieke stroming blijven met gevaar voor marginalisatie in een steeds grotere Europese Unie, of zal ze een alliantie vormen met gelijkgezinden met gevaar voor verlies van de christen-democratische identiteit? De EVP kiest resoluut voor de laatste optie. De intussen sterk geworden positie van de CDU, het slechte resultaat van de EVP bij de Europese verkiezingen van 1989 en het aantreden van de Belgische premier W. Martens als voorzitter in 1990 zijn daar allesbehalve vreemd aan. Feitelijk volgt de EVP een dubbele strategie: enerzijds de programmatische basis van de partij versterken en anderzijds de partij verruimen met christen-democratische en gelijkgezinde partijen uit oude en nieuwe lidstaten van de Unie. Dit resulteert in een in 1992 goedgekeurd nieuw programma ('Basisprogramma van Athene') respectievelijk de toetreding van verschillende niet-christen-democratische partijen in de loop van de jaren negentig. Sommige toetredingen verlopen geruisloos; rond andere ontstaat heel wat commotie, zowel binnen als buiten de EVP.

Voor het CDA ligt vooral de toenadering tot de Britse Conservatieven gevoelig. Dit is opmerkelijk, gezien de traditioneel nauwe relaties tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Dat dit geen verlengstuk kent in de houding tussen beide betrokken partijen, is te wijten aan het a-confessionele en economisch liberale karakter van de Britse Conservatieven.¹⁵ Dit belet niet dat er lange tijd goed werd samengewerkt met

de Britse Conservatieven in het Europees Parlement. Omdat de fractie waartoe de Britse Conservatieven behoren in 1989 uit elkaar valt (omwille van de overstap van de Spaanse conservatieven naar de EVP) en omdat de Britten beseffen dat ze op eigen kracht niet veel meer zullen betekenen in het 'nieuwe' Parlement, richt Londen een officiële aanvraag tot toetreding aan de EVP-fractie. Dit is in de EVP evenwel geenszins een vanzelfsprekende aangelegenheid. De Britse premier M. Thatcher is immers nog steeds partijleider van de Britse Conservatieven en verpersoonlijkt het euroscepticisme. Het hoeft weinig betoog dat dit laatste lijnrecht ingaat tegen de opinie van de EVP(-fractie) en haar lidpartijen, waaronder het CDA.

De EVP moet plots wel duidelijk kleur bekennen wanneer eind 1990 met de komst van de nieuwe Britse premier J. Major de Conservatieve partij een gematigder toon aanslaat. Dit brengt het toetredingsdossier in een stroomversnelling. Hoewel de Conservatieven op een doorbraak aansturen en zich bereid tonen het EVP-programma te onderschrijven, blijft het water nog te diep. Op een speciale EVP-top in Brussel in het voorjaar van 1991 is er geen overeenstemming onder de leiders van de diverse christen-democratische partijen. De Duitse kanselier H. Kohl leidt de groep van voorstanders; onder meer de Italiaanse en Benelux-christen-democraten zijn tegen. De Nederlandse minister-president R.F.M. Lubbers waarschuwt: 'De onderschrijving door de conservatieven van het EVP-programma lijkt interessant, maar bewijst paradoxaal hun gebrek aan inhoudelijke verdieping.'¹⁶ Hem wacht overigens nog de heikele taak om de Britten aan boord te houden tijdens de onderhandelingen van wat later het 'Verdrag van Maastricht' zal heten. Voor vele EVP-leiders vormt Maastricht precies de lakmoesproef voor de koers die Major Europees wil varen. Hoewel het eindresultaat voor velen tegenvalt, leeft toch het gevoel dat de uiteindelijke verdragswijziging een grote EVP-stempel draagt en dat dit onmogelijk gerealiseerd zou zijn met Thatcher aan de onderhandelingstafel.¹⁷

Intussen hebben enkele werkgroepen de toenadering programmatisch en organisatorisch voorbereid en hebben ook verschillende lidpartijen hun visie op papier gezet.¹⁸ Wanneer de EVP-top van 14 februari 1992 zich opnieuw buigt over de kwestie, adviseert die de fractie een zogeheten *Fraktionsgemeinschaft* te vormen met de Britse Conservatieven, naar analogie met de fractie van CDU en *Christlich Soziale Union* (CSU) in de Duitse Bondsdag. Onder meer Lubbers stuurt aan op een snelle beslissing van de fractie, terwijl Kohl temporiseert omwille van de naderende Britse en Italiaanse parlementsverkiezingen.¹⁹ Een *Fraktionsgemeinschaft* komt er uiteindelijk niet. In plaats van als groep tot de fractie te kunnen toetreden (en op basis daarvan enkele garanties voor hun autonomie in de wacht te kunnen slepen), hebben de Britse Conser-

vatieven geen andere keuze dan individueel lid te worden van de EVP-fractie, wat ze uiteindelijk ook doen. Deze 'nederlaag' hebben ze onder meer te danken aan het volgehouden Nederlands verzet binnen de fractie.²⁰

Het CDA speelt ook een belangrijke rol in dat andere luik van de 'nieuwe' EVP: de totstandkoming van het 'Basisprogramma van Athene'. Het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, meer bepaald haar directeur J.J.A.M. van Gennip, neemt deel aan de voorbereidende besprekingen, dient ontwerp teksten in en volgt kritisch de totstandkoming van het nieuwe document. Dit nieuwe program is het antwoord van de partij op de gewijzigde ideologische constellatie die zich sinds de val van de Berlijnse Muur in 1989 in Europa heeft afgetekend. Het kan bovendien dienen als leidraad bij uitbreidingsoperaties. Op die manier is het voor de EVP duidelijk wat ze van haar toekomstige leden kan verwachten, en weten diezelfde kandidaat-leden welke principes ze dienen te onderschrijven om tot de EVP te kunnen toetreden. Het is echter niet toevallig dat de oefening om tot een nieuwe ideologische tekst te komen, wordt afgerond in de maanden na de toetreding van de Britse Conservatieven tot de EVP-fractie. Voor velen, niet in het minst het CDA, biedt het de mogelijkheid om de negatieve energie om te zetten in een positief en inhoudelijk 'christen-democratisch' project.

Wat de politieke praktijk betreft, ontwikkelen de relaties tussen de EVP en de Britse Conservatieven zich aanvankelijk in de gewenste richting. De communicatie tussen de partijhoofdkwartieren verloopt naar behoren en in het Parlement wordt goed samengewerkt, ook met de CDA-afgevaardigden, zolang Londen gematigde Conservatieven naar Brussel en Straatsburg afvaardigt. Na het ontslag van Major als premier en partijvoorzitter komt hieraan een dramatisch en bruusk einde, zodanig dat het aanvankelijke vooruitzicht van partijlidmaatschap wordt opgeborgen. De eurosceptici hebben het sindsdien (en tot de dag van vandaag) voor het zeggen bij de *Tories*.²¹ De relaties degraderen tot op het niveau waarop met de regelmaat van de klok wordt bedreigd de fractie te verlaten en een eigen, concurrerende fractie op te richten. De naamsuitbreiding tot EVP-ED-fractie (waarbij 'ED' staat voor 'Europese Democraten') en de wijziging van het Intern Reglement van de fractie (waardoor de ED afwijkende standpunten over het Europese integratieproces kan innemen) hebben daaraan niets veranderd. Beide aanpassingen kwamen er op verzoek van de Britten, zeer tot ongenoegen van onder meer verschillende CDA-Europarlementsleden, omdat er op die manier *de facto* toch een *Fraktionsgemeinschaft* is gekomen.

2.3 De toetreding van *Forza Italia*

Eenzelfde afweging (en daarmee gepaard gaande strijd) wordt gemaakt in het kader van de toetredingsaanvraag van het door de Italiaanse mediamagnaat S. Berlusconi geleide *Forza Italia*. Na de implosie van de *Democrazia Cristiana* in 1994 verliest de EVP haar traditioneel sterke vertegenwoordiging in Italië. Lange tijd stelt ze haar hoop op enkele nieuwe christen-democratische formaties ter linker- en ter rechterzijde van het Italiaanse politieke spectrum maar electoraal kunnen die de verwachtingen niet inlossen, laat staan de oude *Democrazia Cristiana* vervangen. De europarlementariërs van *Forza Italia* daarentegen vormen na de Europese verkiezingen van 1994 hun eigen fractie omdat zij nergens anders welkom zijn, ook niet bij de EVP. Hoewel er goed wordt samengewerkt in het Europees Parlement, blijft de weerstand tegen een formele verbintenis zeer groot, vooral bij de lidpartijen. Wil de EVP echter haar slagkracht in het Parlement vergroten en opnieuw uitgroeien tot de grootste fractie, dan moet ook haar vertegenwoordiging in Italië aanzienlijk worden uitgebreid. Op die manier komt *Forza Italia* dan toch in het vizier. Omdat de EVP de boot lange tijd afhoudt, dreigen de Italianen eind 1997 – na meer dan drie jaar van flirten – met de oprichting van een eigen Europese partij, samen met de gaullisten. Bij velen, niet in het minst bij de CDU en haar leider Kohl, doet dit de alarmbel rinkelen. De oprichting van een dergelijke partij en fractie zou immers niet alleen concurrentie opleveren in het Parlement, het zou ook niet-christen-democratische partijen in de verleiding kunnen brengen om de EVP te verlaten (in de eerste plaats de Britse Conservatieven). Hierdoor zou het jarenlange en intensieve werk van uitbreiding en verruiming voor niets zijn geweest.

Om een dergelijk scenario te vermijden, roept Kohl op 24 maart 1998 de belangrijkste EVP-leiders bij zich in Bonn om een gezamenlijke strategie te bespreken. Omdat Kohl veel belang hecht aan nauwe samenwerking met collega-regeringsleiders en omdat hij het aantal deelnemers aan de bijeenkomst beperkt wil houden, is het CDA – dat zich nationaal in de oppositie bevindt en niet langer de minister-president levert – niet vertegenwoordigd. Tijdens de informele top worden niettemin cruciale beslissingen genomen. Zo wordt afgesproken alles in het werk te stellen om de vorming van een concurrerende Europese partij annex fractie tegen te houden. Daarom moet de samenwerking met de Britse Conservatieven worden versterkt en moeten *Forza Italia* en de gaullisten tot de EVP toetreden. In ruil voor toetreding van de europarlementariërs van *Forza Italia* tot de EVP-fractie, blaast partijleider Berlusconi het initiatief om een eigen Europese partij op te richten op de valreep af. De toetreding van *Forza Italia* verloopt echter niet zonder

slag of stoot. Onder meer M.G.H.C. Oomen-Ruijten, vice-voorzitter van de EVP-fractie, speelt in het verzet een vooraanstaande rol.²² Bij vele fractieleden leeft de idee dat ze voor een voldongen feit worden geplaatst en dat de incrementele besluitvorming een halt moet worden toegevoerd. Het lijkt immers alsof de fractie geen baas is in eigen huis. Zo wordt er uitvoerig gediscussieerd over de samenstelling en het mandaat van een zogeheten ‘contactdelegatie’, die namens de EVP-fractie het gesprek met *Forza Italia* moet aangaan. Ook bij de finale stemming wordt nog strijd geleverd. Omdat er over elk individueel parlementslid wordt gestemd bij gewone meerderheid, zijn ‘verrassingen’ niet uitgesloten. De tegenstanders hopen daarom op enkele ‘ongelukken’. Maar zover komt het uiteindelijk niet. Het verzet blijkt kleiner te zijn dan gedacht, namelijk slechts een kwart van het aantal fractieleden. Dit effent meteen de weg voor de volledige integratie van *Forza Italia* in de EVP. Na haar overwinning bij de Europese verkiezingen van 1999 wordt de partij volwaardig lid van de EVP. Eind 1999 neemt Berlusconi voor het eerst deel aan een EVP-top en begin 2000 voert hij het woord op het partijcongres in Berlijn.

De toenadering met *Forza Italia* heeft echter wonden geslagen in de EVP(-fractie). Bij een aantal lidpartijen, waaronder het CDA, groeit het ongenoegen over de wijze waarop de uitbreiding van de EVP zich voltrekt en de aard van de nieuwe partijen die toetreden. Omdat hun kritiek tijdens het *Forza Italia*-proces geen zoden aan de dijk heeft gezet, richten op 23 juni 1998 enkele christen-democraten uit de Benelux, Italië en Spanje samen met vertegenwoordigers van *Fine Gael* de zogeheten ‘Athenegroep’ op. Deze losse organisatie van partijvoorzitters, waarin het CDA vertegenwoordigd is door J.J.M. Helgers, wil door gezamenlijk op te treden zo veel mogelijk druk uitoefenen op de top van de partij teneinde het christen-democratisch karakter van de EVP (dat wil zeggen het Basisprogramma van Athene – vandaar de naam Athenegroep) te vrijwaren. De actie blijft echter beperkt tot een viertal bijeenkomsten op het CVP-hoofdkwartier in Brussel. Tijdens deze vergaderingen wordt alleen de evolutie binnen de EVP in algemene zin besproken. Concrete resultaten levert de Athenegroep niet op. Wel wordt zo het ongenoegen binnen (een deel van) de oorspronkelijke lidpartijen over de richting waarin de EVP evolueert onder de aandacht gebracht. Om aan deze kritiek gedeeltelijk tegemoet te komen, beslist de EVP een nieuw en *up to date* (ideologisch) manifest te schrijven. Officieel wordt aan het ‘basis-karakter’ van het programma van Athene niet geraakt, maar het is duidelijk dat de nieuwe tekst paradoxaal genoeg vooral de bekommernissen en standpunten van de nieuwe lidpartijen moet weerspiegelen.

Het vuur is echter niet volledig gedoofd, want na de crisis met het EVP-lid de *Österreichische Volkspartei* (ÖVP) – die samen met de omstreden

Freiheitliche Partei Österreich (FPÖ) van J. Haider in 2000 een regering vormt – ontstaat een gelijksoortig initiatief, dit maal in de schoot van de fractie. Een aantal christen-democraten die niet akkoord gaan met de snelle wederopname van de aanvankelijk geschorste Oostenrijkers in de EVP, richten in het midden van 2000 de zogeheten ‘Schumangroep’ op. De leden van deze groep, vooral Franse, Benelux-, Spaanse en Italiaanse christen-democraten, willen binnen de EVP-ED-fractie strijden voor de verwezenlijking van een federaal Europa en de naleving van de christen-democratische beginselen (bijvoorbeeld de strijd tegen extreem-rechts). In tegenstelling tot de Athengroep wordt er hoofdzakelijk gediscussieerd over stemafspraken omtrent parlementsen fractieaangelegenheden. De Schumangroep boezemt de EVP-top echter weinig angst in: de coördinatie is zwak, geen enkel parlementair initiatief bereikt een finaal stadium en het aantal deelnemers is te laag om effectief op de fractie invloed te kunnen uitoefenen. De groep slaagt er niet in uit te groeien tot een echte ‘tendensgroep’ die de christen-democratische beginselen en het Europees federalisme opnieuw boven aan de agenda van de EVP-ED-fractie plaatst.

3. Dalend machtsaandeel

Dat zowel de Athene- als de Schumangroep geen succes zijn, is deels te verklaren door de stelselmatige daling van het relatieve aandeel van de oorspronkelijke EVP-lidpartijen. Dit is het gevolg van hun electorale achteruitgang – onder meer in Nederland – en de opeenvolgende uitbreidingen met hoofdzakelijk niet-christen-democratische partijen. Terwijl de stichters van de EVP in 1979 de volledige fractie bezetten, maken ze sinds de verkiezingen van 2004 nog slechts een goed kwart uit van de EVP(-ED)-fractie (zie tabel 1).

De evolutie is nog opvallender wanneer alleen het aandeel wordt berekend van die lidpartijen die zich grosso modo tegen de verruiming van de EVP(-fractie) hebben verzet (zie tabel 2). Terwijl zij tot het midden van de jaren tachtig de meerderheid uitmaakten van de fractie, is hun aandeel in de loop van de jaren negentig gedaald tot amper negentien leden in 2004. Als gevolg van de implosie van de *Democrazia Cristiana* in 1994 en het vertrek van de Franse centristen en Italiaanse linkse christen-democraten in 2004 is het CDA de belangrijkste vertegenwoordiger van deze groep geworden.

De opeenvolgende uitbreidingen van de EVP(-ED)(-fractie) hebben hun effect niet gemist. Sinds de verkiezingen van 1999 vormt de EVP de grootste politieke familie in de EU. Feitelijk is de partij geëvolueerd van een exclusief christen-democratische club naar een samengaan van christen-democratische, conservatieve en liberale partijen uit alle lid-

staten van de Europese Unie. De zogeheten *dominant coalition* is hiermee verschoven van 'klassieke' christen-democratische partijen in de Benelux, Italië en Duitsland naar de lidpartijen en hun EP-delegaties uit de grote landen van de Unie: CDU/CSU (Duitsland), *Partido Popular* (Spanje), *Union pour un Mouvement Populaire (Majorité Présidentielle)* (Frankrijk) en in mindere mate *Forza Italia* (Italië).

Tabel 1. Aandeel oorspronkelijke EVP-lidpartijen in EVP(-ED)-fractie, 1979-2004

	1979	1984	1989	1994	1999	2004
CVP/CD&V	7	5	5	4	3	3
PSC/cdH	3	2	2	2	1	1
CDA	10	8	10	10	9	7
CSV	3	3	3	2	2	3
CDU	34	34	25	39	43	40
CSU	8	7	7	8	10	9
<i>Democrazia Cristiana</i>	29	26	26	-	-	-
CDS (UDF)	8	9	6	13	9	-
<i>Fine Gael</i>	4	6	4	4	4	5
post- <i>Democrazia Cristiana</i> -lidpartijen	-	-	-	8	10	6
Totaal	106	100	88	90	91	74
% EVP(-ED)-fractie	100	90,9	72,7	57,3	39,1	27,6

Tabel 2. Aandeel tegenstanders verruiming in de EVP(-ED)-fractie, 1979-2004

	1979	1984	1989	1994	1999	2004
CVP/CD&V	7	5	5	4	3	3
PSC/cdH	3	2	2	2	1	1
CDA	10	8	10	10	9	7
CSV	3	3	3	2	2	3
<i>Democrazia Cristiana</i>	29	26	26	-	-	-
CDS/UDF	8	9	6	13	9	-
<i>Fine Gael</i>	4	6	4	4	4	5
UDC	-	-	1	1	1	-
PNV	-	-	1	1	1	-
PPI	-	-	-	8	4	-
Totaal	64	59	58	45	34	19
% EVP(-ED)-fractie	59,8	53,6	47,9	28,7	14,7	7,1

afkortingen:

CVP	- Christelijke Volkspartij
CD&V	- Christen-Democratisch & Vlaams
PSC	- Parti Social Chrétien
cdH	- Centre démocrate Humaniste
CDU	- Christlich Demokratische Union
CSU	- Christlich Soziale Union
CDS	- Centre des Démocrates Sociaux
UDF	- Union pour la Démocratie Française
CSV	- Chrëschtlech-Sozial Vollekspartei
UDC	- Unió Democràtica de Catalunya
PNV	- Partido Nacionalista Vasco
PPI	- Partito Popolare Italiana

4. Meerderheidsstrategie

De transformatie van de EVP tot de grootste politieke familie in Europa is het resultaat van een volgehouden ‘meerderheidsstrategie’. Om de relatieve dominantie van de sociaal-democraten in de instellingen van de EU te breken, heeft de EVP partners gezocht in de oude en nieuwe lidstaten en is de partij geworden tot datgene wat haar naam reeds bij haar stichting inhield: Europese volkspartij. De opeenvolgende verruimingsoperaties hebben de anti-socialistische tendens versterkt, omdat de partij in bijna alle gevallen werd uitgebreid met partijen die op nationaal vlak lijnrecht tegenover de sociaal-democraten staan. Het oorspronkelijke multipolarisme (christen-democraten naast en tegenover sociaal-democraten, liberalen, conservatieven enzovoort) is aldus ingeruild voor een sterke bipolarisering. Het CDA heeft op basis van zijn eigen nationale positionering deze evolutie steeds bestreden. Termen als *catch-all party*, ‘partij van het midden’ of centrumpartij worden doorgaans verfoeid, hoewel dit niet opgaat voor alle ‘klassieke’ christen-democraten in de EVP.²³

De strijd van het CDA tegen een ‘anti-socialistische’ EVP is echter geenszins een onverdeeld succes gebleken. Bij de oprichting van de EVP stond het CDA nochtans aan de zijde van de overwinnaars. Bij de toetreding van de Britse Conservatieven werd de pijn verzacht door (het perspectief op) de ideologische herbronning van de EVP en het feit dat de Britten uiteindelijk geen interesse meer toonden in partijlidmaatschap. Bij de toetreding van *Forza Italia* beten de Nederlandse christen-democraten duidelijk in het zand. Door de transformatie van de EVP evolueerde de van bij de oprichting daterende offensief-positieve houding gaandeweg in een defensief-negatief gedragspatroon. Omdat deze strategie niet heilzaam bleek, is daar sinds enkele jaren opnieuw veran-

dering in gekomen. Terwijl het CDA vroeger de christen-democratische grondslag van de EVP inriep om de verruimingsstrategie te kritiseren, lijkt de Nederlandse partij zich momenteel bij de transformatie van de EVP te hebben neergelegd. Binnen die EVP neemt de partij meer en meer de taak op zich om nauwlettend toe te zien op de naleving van de partijbeginselen, onder meer tijdens de onderhandelingen met kandidaat-lidpartijen, eerder dan de verruiming op zich aan te vechten. De verlossing uit de oppositie op nationaal vlak enerzijds en het dalend machtsaandeel binnen de EVP anderzijds zijn daar wellicht niet vreemd aan.

Maar ook de wijziging in de rol die ideologie speelt, is hier relevant. Terwijl de grondslagen aanvankelijk werden gezien als een middel om niet-christen-democraten buiten de EVP te houden, wordt nu op de beginselen van het christelijk mensbeeld, de sociale markteconomie, subsidiariteit en Europees federalisme gehamerd als voorwaarden die door kandidaat-lidpartijen onderschreven en tot op zekere hoogte nageleefd moeten worden. In zekere zin komen hierdoor de standpunten van het CDA en de huidige EVP-voorzitter Martens nader tot elkaar. Martens hecht immers ook veel belang aan het christen-democratische karakter van de EVP; tegelijk heeft hij in tegenstelling tot het CDA steeds de verruimingsoperatie verdedigd. De ‘nieuwe’ consensus luidt dat EVP-lidpartijen niet per se christen-democratisch hoeven te zijn (*statica*); ze moeten wel deze specifieke traditie aanvaarden (*dynamica*). Dit betekent dat *à la limite* de Turkse AKP (Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling) volwaardig lid van de EVP kan worden, maar evengoed dat er voor de Britse Conservatieven geen plaats (meer) is. Dat het met deze laatsten in 2009 wellicht tot een definitieve breuk komt (zoals aangekondigd door partijleider D.W.D. Cameron), betekent alleszins een zorg minder voor diegenen die het christen-democratisch en pro-Europees karakter van de EVP belangrijker achten dan (het tot elke prijs behouden van) een stabiele en sterke vertegenwoordiging in het Verenigd Koninkrijk.

5. Grondslagendebat

In vergelijking met andere EVP-lidpartijen, ook de christen-democratische, is het CDA zeer expliciet in zijn ideologische stellingnames, investeert het permanent in toetsing aan zijn basisprincipes (via zijn Wetenschappelijk Instituut) en is de marsrichting regelmatig onderwerp van discussie, ook tussen bestuur (ideologie-georiënteerd) en fractie (beleidsgeoriënteerd). Het wekt dan ook weinig verbazing dat het CDA en zijn voorlopers van meet af aan een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de uitbouw van de ideologische fundamenten van de

EVP.²⁴ Als een van de weinige lidpartijen hecht het CDA daar veel belang aan. Bovendien beschikt ze – bij ontstentenis van een wetenschappelijk bureau van de EVP – met het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA over een uitgelezen instrument om het proces van Europese partijvorming inhoudelijk te stofferen.

Die specifieke rol die het CDA opzich neemt, is door de jaren heen geëvolueerd. Aanvankelijk stelden de Nederlandse christen-democraten zich op als inspirator. Dat is zo bij de oprichting van de EVP en dat blijft zo tot het midden van de jaren tachtig. Nadien neemt het CDA meer de rol van criticus op zich en wordt vanuit zijn kritiek op de verruiming sterk op het ideologisch profiel van de EVP gehamerd. Vooral het Wetenschappelijk Instituut speelt hierin een voortrekkersrol. Het tijdschrift *Christen-Democratische Verkenningen* biedt een forum aan mensen binnen en buiten de partij om de koers die de EVP vanaf het einde van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig vaart, te kritiseren. In dit verband komt het geregeld tot aanvaringen tussen het ‘princiële’ Wetenschappelijk Instituut (vertegenwoordigd door zijn directeuren A.M. Oostlander en Van Gennip) en de meer pragmatische standpunten van minister-president Lubbers en partijvoorzitter W.G. van Velzen. Dat de EVP wel eens invloed zou kunnen uitoefenen op de positie die het CDA inneemt (of zou moeten innemen) in het Nederlandse politieke landschap, stemt velen ongerust.²⁵ Onder meer toenmalig CDU-voorzitter W. Schäuble adviseerde het CDA ‘geen partij aan de rechterkant te dulden’.²⁶ Afgezien van het feit dat het hier eerder om strategie dan om ideologie gaat, vinden de Nederlandse christen-democraten doorgaans dat ze van andere EVP-lidpartijen geen lessen te krijgen hebben op dit vlak – temeer daar vele van die lidpartijen zich weinig gelegen laten liggen aan ideologische principes. Dat is gebleken uit het gemak waarmee partijen als de Britse Conservatieven en *Forza Italia* bereid bleken de christen-democratische beginselen te onderschrijven. Zoiets boezemt niet meteen vertrouwen in.²⁷

Als het CDA op ideologisch vlak recentelijk zijn mosterd haalt bij het communitarisme of het sociaal-conservatisme, dan heeft dat paradoxaal genoeg weinig of niets te maken met de ruimere politieke familie waartoe het behoort, hoewel een dergelijke evolutie volledig compatibel is met de centrum-rechtse EVP-koers – ware het niet dat de EVP zelf ‘rechtse’ en ‘conservatieve’ etiketten pertinent afwijst. In haar meest recente ideologische documenten omschrijft de EVP zichzelf als ‘centristisch’ of ‘reformistisch’, vermijdt ze angstvallig elke verwijzing naar het personalisme, wijst ze politiek pragmatisme af maar beroept ze zich nog steeds op de *founding fathers* van het Europees integratieproces.²⁸ Van het CDA weten we intussen dat de partij niet warm loopt voor dergelijke ideologische vernieuwingen.

6. *Quid* CDA?

Het dalend machtsaandeel, de initiële tegengestelde strategie en de bijzondere aandacht die ideologie geniet, heeft niet belet dat de vertegenwoordiging van het CDA in de besluitvormingsorganen van de EVP min of meer overeind is gebleven. Uiteraard moet hier de context van de verruiming van de EVP en de uitbreiding van de EU in rekening worden gebracht. Ontegenzeggelijk is het relatieve gewicht van Nederland binnen de EVP gedaald. Dit betekent concreet dat de CDA-europarlementariërs nog slechts een kleine delegatie vormen in een EVP-ED-fractie die sinds 1 januari 2007 277 leden telt. Het betekent ook dat de Nederlandse minister-president J.P. Balkenende in vergelijking met zijn christen-democratische voorganger Lubbers deelneemt aan EVP-vergaderingen temidden van een veel groter aantal regeringsleiders. Dit hoeft echter niet te betekenen dat de Nederlanders geen kans meer maken op topopposities binnen de EVP. Afgezien van de functies die CDA-europarlementariërs bekleden in de organen van het Europees Parlement, was P. Bukman voorzitter van de EVP van 1985 tot 1987 (waarna hij aftrad om minister te worden in het tweede kabinet-Lubbers); Oomen-Ruijten was vice-voorzitter van de fractie tussen 1989 en 1999; en recentelijk is C.M.P.S. Eurlings verkozen tot vice-voorzitter van de partij. Hoewel rechtstreeks verkozen, volgde hij in die functie feitelijk Van Velzen op, die zowel in de fractie als in de partij een lange en indrukwekkende staat van dienst heeft: europarlementariër van 1994 tot 2004; voorzitter van de EUCD van 1996 tot 1999; van 1999 tot 2004 vice-voorzitter van de EVP-ED-fractie; jarenlang vice-voorzitter van de EVPj. In het licht van de bijzondere aandacht die de toetredingsaanvragen van kandidaat-lidpartijen genieten, is het niet onbelangrijk te onderstrepen dat Van Velzen de werkgroep 'Uitbreiding' voorzat en tot op heden voorzitter is van het Robert Schuman Instituut in Boedapest, dat jonge (christen-democratische) politici traint in Centraal- en Oost-Europa. Die rol van waakhond lijkt min of meer te zijn overgenomen door Eurlings (onder meer wat Turkije en de AKP betreft).

7. *Quid* Europa?

Ook met betrekking tot Europa zelf is er recentelijk een verschuiving opgetreden. Terwijl vroeger het CDA werd gerekend tot de eurofiële christen-democraten, is het Europese integratieproces zelf een punt van discussie geworden. Sinds het negatieve referendum over de Europese grondwet in juni 2005 is niet alleen de positie van Nederland in de EU grondig gewijzigd, ook binnen het CDA ligt de permissieve consensus

aan diggelen. Voor vele EVP-lidpartijen en -vertegenwoordigers kwam de Nederlandse uitslag onverwacht. Het positieve stemadvies van het CDA in de referendumcampagne werd gewaardeerd, al was er hier en daar ook onverholen kritiek op de makke campagne, de afwezigheid van Balkenende en het groeiende eurosceptisme dat zich van alle Nederlandse partijen heeft meester gemaakt.²⁹ Opvallend is dat die gewijzigde perceptie veel minder door het CDA zelf wordt ervaren. Volgens Eurlings bijvoorbeeld is het CDA nog steeds een 'Europa-partij'. En dat Europa niet langer het exclusieve domein van (top)politici is, ervaart hij als een uitdaging en een opdracht: 'Langzaam maar zeker – en in Nederland is dat het gevolg van het negatief afgelopen referendum – is het eilanddenken – “wij zijn hier met een aantal mensen in Nederland bezig en jullie doen in Brussel maar wat jullie willen” – doorbroken. Men heeft in Den Haag gezien hoe fundamenteel Brusselse discussies in de nationale politiek kunnen ingrijpen.'³⁰

Dat er ook Europese partijvorming nodig is om de burger dichter bij Europa te brengen, is een idee dat intussen in het *Program van Uitgangspunten* is opgenomen: 'Een democratisch Europa kan alleen stand houden als het op een breed draagvlak van burgers kan steunen. Hiervoor is *Europese partijvorming* van belang, alsmede de vorming van maatschappelijke organisaties op Europees vlak. Zo wordt ingehaakt op processen van onderlinge verstrengeling en afbraak van grenzen.'³¹ Het CDA is met andere woorden principieel voorstander van (partijpolitieke) europeanisering. Maar van zijn recente ervaringen met de EVP weten we dat het CDA zijn politieke familie eerst en vooral heeft trachten te scheppen naar zijn eigen beeld en gelijkenis. En dit impliceert een groot geloof in ideologie. Maar van geloven weten we dat het verschillende vormen kan aannemen en kan evolueren in de tijd. Door het spel van de EVP-verruiming mee en niet tegen te spelen, hoopt het CDA nu op middellange termijn meer invloed te kunnen uitoefenen in wat inmiddels de grootste politieke familie van Europa is geworden. Van haar kant kan de EVP (en haar lidpartijen) richtinggevend zijn voor de manier waarop het CDA een nieuwe consensus over het heikele thema 'Europa' kan uitbouwen.³² In dit perspectief kan Europese partijvorming ook op programmatisch vlak integratiebevorderend werken voor het CDA zelf.

noten

¹ R. van Ark e.a., red., *25 jaar CDA. Tussen macht en inhoud*, Baarn, 2005.

² Dit artikel is gebaseerd op een uitgebreide literatuurstudie, analyse van partijdocumenten en interviews met A.M. Oostlander (Brussel, 14 april

2004), M.G.H.C. Oomen-Ruyten (Brussel, 27 april 2004), P. Bukman (Den Haag, 11 november 2004), Th. Brinkel (Den Haag, 11 november 2004), W.K.N. Schmelzer (Wassenaar, 13 juli 2005) en C.M.P.S. Eurlings (Brussel, 17 oktober 2006), onder meer in het kader van mijn doctoraalscriptie 'Christendemocraten en conservatieven in de Europese Volkspartij. Ideologische verschillen, nationale tegenstellingen en transnationale conflicten'. Katholieke Universiteit Leuven, Leuven, 2005. Op partijdocumenten van de EVP en de EVP(-ED)-fractie die jonger zijn dan vijftien jaar, rust een (publicatie-)embargo.

³ Zie voor een internationaal overzicht van de literatuur: E. Gerard en S. Van Hecke, 'European Christian Democracy in the 1990s. Towards a Framework for Analysis', in: S. Van Hecke en E. Gerard, red., *Christian Democratic Parties in Europe after the Second World War*, Leuven, 2004, 12-15.

⁴ Zie onder meer: H.-M. ten Napel, "Een eigen weg". *De totstandkoming van het CDA (1952-1980)*, Leiden, 1992; K. van Kersbergen, P. Lucardie en H.-M. ten Napel, red., *Geloven in macht. De christendemocratie in Nederland*, Amsterdam, 1993; R. S. Zwart, *Gods wil in Nederland. Christelijke ideologieën en de vorming van het CDA (1880-1980)*, Kampen, 1996. De hoofd- en ondertitel van dit artikel alluderen op de laatste twee uitgaven.

⁵ H.-M.Th.D ten Napel, 'Van het continentale naar het angelsaksische model van christen-democratie? Over de problematische europeanisering van de christen-democratische politiek', in: *Jaarboek 1996 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1997, 229-244; A. van Kessel, 'Ruggen recht, heren!' *Hoe de Nederlandse christen-democraten het tegenover hun Duitse geestesverwanten aflegden in het debat over het profiel van de Europese Volkspartij*, Hilversum, 2003.

⁶ K.R. Luther en F. Müller-Rommel, red., *Political Parties in the New Europe. Political and Analytical Challenges*, Oxford, 2002; P. Mair, 'Political Parties and Party Systems', in: P. Graziano en M. Vink, *Europeanisation. New Research Agendas*, Basingstoke, (nog te verschijnen).

⁷ Dit comité, dat als een *structure d'accueil* in de schoot van de EUCD was opgericht, vertegenwoordigde elf partijen uit zeven lidstaten: CVP en PSC (België), CSV (Luxemburg), CDU en CSU (Duitsland), CDS (Frankrijk), *Democrazia Cristiana* (Italië), *Fine Gael* (Ierland) en de drie Nederlandse partijen.

⁸ KVP-er K.J. Hahn speelt hierin een vooraanstaande rol. Hahn zetelde namens de Nederlandse *équipe* (ARP, CHU en KVP) in het Politiek Comité.

⁹ Zie bijvoorbeeld de tussenkomst van W.K.N. Schmelzer: ACDP, *Procès-verbal de la réunion du Comité Politique des partis démocrates-chrétiens des pays membres des Communautés européennes*, Parijs, 20 en 21 februari 1976.

¹⁰ Volgens de nota van Tj. Westerterp moet de nieuwe partij zich 'progressief' noemen: ACDP, *Dossier sur la formation d'un parti démocrate-chrétien européen*, Brussel, 10 september 1975.

¹¹ Respectievelijk de *Mouvement Républicain Populaire* (MRP) en de *Partito Popolare Italiano* (PPI).

¹² De formele stichting van de EVP vindt plaats op 8 juli 1976 tijdens een vergadering van het Bureau van de EUCD. De aanwezige Nederlanders zijn W.K.N. Schmelzer (KVP), F.H.J.J. Andriessen (KVP), H.A. de Boer (ARP), R.J.H. Kruisinga (CHU), W.J. Vergeer (KVP), A. Oliemans (CHU), W.J. Schuijt (KVP), P.A.J.M. Steenkamp (KVP), P.R.H.M. van der Linden (KVP) en K.J. Hahn (KVP).

¹³ Zie bijvoorbeeld het interview met Lubbers in: 'Van wording tot herrijzenis', in: Van Ark e.a., red., *op.cit.*, 67-83; 68.

¹⁴ S. Van Hecke, 'A Decade of Seized Opportunities. Christian Democracy in the European Union', in: Van Hecke en Gerard, *op.cit.*, 269-295.

¹⁵ De goede verstandhouding tussen Lubbers en Thatcher is op haar beurt een uitzondering op deze regel. Zie bijvoorbeeld: W. Martens, *De memoires. Luctor et emergo*, Tielt, 2006, 630.

¹⁶ *Synthetisch verslag van de vergadering. Conferentie van EVP-partijen en regeringsleiders*, Brussel, 13 april 1991; archief van de EVP-ED-fractie.

¹⁷ K.M. Johansson, 'Another Road to Maastricht. The Christian Democrat Coalition and the Quest for European Union', in: *Journal of Common Market Studies*, 40 (2002), no. 5, 895-919.

¹⁸ Zie bijvoorbeeld de werkgroep 'Mensbeeld' waarvan europarlementariër Oostlander deel uitmaakt: Archief van de EVP-ED-fractie: Christopher Beazley & Sir Fred Catherwood, *Christen-democratische en conservatieve beginselen en filosofie*, Sirmione, 3 oktober 1991: 'Willen de conservatieven toetreden tot de Alliantie [sic] van de Europese Volkspartij in het Europees Parlement, dan moet worden aangetoond dat beide fracties bij elkaar passen. Wij zijn het erover eens dat het van het grootste belang is de filosofie en de beginselen te aanvaarden die met name voortkomen uit onze gezamenlijke christelijke en Europese erfenis. Dit wordt gezien als iets dat ver uitstijgt boven een politiek verstandshuwelijk, en het wordt evenmin uitsluitend beschouwd als een centrum-rechtse coalitie.'

¹⁹ 'La discussion ne peut pas être prolongée indéfiniment. Les membres

du groupe PPE doivent poursuivre la discussion entre eux et arriver à une conclusion.’ *Compte-rendu de la conférence au sommet des chefs de gouvernement et des chefs de partis du PPE du 14 février 1992*; archief van de EVP-ED-fractie.

²⁰ L. Tindemans, *De memoires. Gedreven door een overtuiging*, 2003, Tielt, 492.

²¹ Zie bijvoorbeeld de standpunten die door de vertegenwoordigers van de Britse Conservatieven in de aanloop naar de toetreding tot de EVP-fractie werden ingenomen in de werkgroep ‘Federaal Europa’: ‘In favouring a European union of federal type, the EDG [European Democratic Group, de fractie waartoe de Britse Conservatieven op dat moment behoren; S.V.H.] accepts the federal principle which, in the Community context, involves government as close to the people as possible rather than centralisation. We both insist particularly on the need for co-decision with equivalent powers for the Parliament and the Council in the legislative process.’ Brief van R. Luster en D. Prag aan de voorzitters van de EVP- en EDG-fracties, 10 oktober 1991; archief van de EVP-ED-fractie.

²² Martens, *op.cit.*, 677-678.

²³ ‘We moeten niet als CDA de grens [met niet-christenen] overgaan, een soort van volkspartij worden’, aldus Lubbers in: H. van Gerven en B. Rijpert, *Geweten op het Binnenhof*, Amsterdam, 1986, p. 28.

²⁴ Bijvoorbeeld voorafgaand aan de oprichting van de EVP worden nota’s van Westerterp, Hahn en ARP-staatssecretaris P.H. Kooijmans besproken in het Politiek Comité: ACDP, *Dossier sur la formation d’un parti démocrate-chrétien européen*, Brussel, 10 september 1975.

²⁵ Zie bijvoorbeeld het standpunt van Van Gennip: ‘het samengaan van christen-democraten en conservatieven [brengt] de vorm van de toekomstige democratische orde op de agenda: de bewuste voorkeur voor een tweedeling in de Europese politiek, een tweepartijensysteem, voor Europa, maar ook met zijn *onvermijdelijke consequenties naar de binnenlandse politiek* in verschillende landen’ (eigen cursivering). *Rapport. De Samenwerking tussen christendemocraten en conservatieven in Europees verband*, maart 1991; archief van de EVP-ED-fractie.

²⁶ CDV in gesprek met Wolfgang Schäuble. In: *CDV*, no. 2, 1999.

²⁷ A. Oostlander, *Christendemocraten en conservatieve partij. Werkgroep ‘Mensbeeld’*, s.l., s.d.: ‘Het belangrijkste probleem dat tussen conservatieven en christendemocraten bestaat, is de vraag of de fundamentele vraagstukken... in de politiek werkelijk ter zake doen of niet’.

²⁸ *A Union of Values – Final text agreed at the XIV Congress, Berlijn*, 13 januari 2001 (www.epp.eu): ‘The Christian Democrat, Centrist and Reform Parties of the EPP as the heirs of Europe’s Founding Fathers...’

The EPP will respond on the basis of our traditional values... Pragmatism, efficiency, or some undefined “third way” do not address people’s real concerns’; A. Agag Longo, ‘The Future of the European People’s Party’. in: EPP-ED-Group, *Our Vision of Europe. Proximity, Competitiveness and Visibility*, 2001, 240: ‘The [Berlin] Congress saw a consensus, indeed almost unanimous support, in favour of embracing the core principles of the “reformist centre” as the guide for our political action over the coming decades.’

²⁹ Zie bijvoorbeeld de combinatie van harde kritiek aan het adres van de EU en de keuze voor een sterk en federaal Europa in het Europese hoofdstuk van: J.P. Balkenende, *Anders en beter. Pleidooi voor een andere aanpak in de politiek vanuit een christen-democratische visie op de samenleving, overheid en politiek*, Soesterberg, 2002, 130-145. Een verwijzing naar de EVP is er niet.

³⁰ Interview met Eurlings, Brussel, 17 oktober 2006.

³¹ *Program van Uitgangspunten*, 1993, p. 25 (eigen cursivering).

³² Zie bijvoorbeeld J. van Gennip, ‘Van de ankers losgeslagen’, in: *De toren van Europa*. Themanummer CDV, 2004, no. 2 (zomer), 102-110.